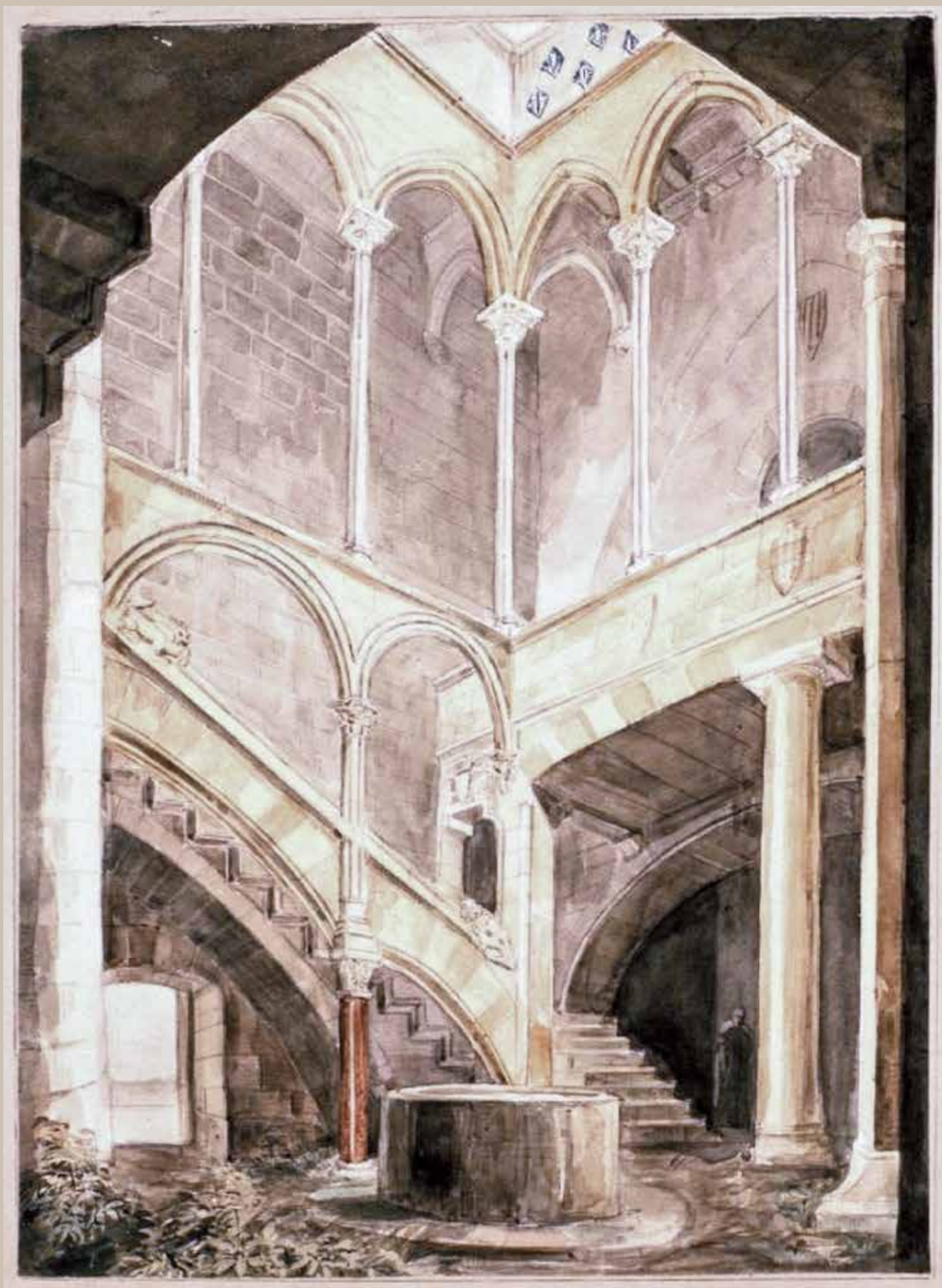

CLAUSTRES I FINESTRES

GIRONA ENLLÀ

CALCÀRIA NUMMULÍTICA I PRODUCCIÓ
ESTANDARDITZADA ALS SEGLES MEDIEVALS

L'any 1851 Valentín Carderera va arribar a Catalunya per visitar els monestirs de Poblet i Santes Creus. L'objectiu del viatge eren els sepulcres reials que s'hi custodiaven, però la curiositat de l'artista pels monuments medievals justifica les restants aquarel·les que va realitzar més enllà de les relatives als mausoleus. Una d'aquestes correspon al pati interior d'un edifici existent al cenobi del Gaià, que anys més tard els historiadors van interpretar com la fàbrica d'un Palau Reial, i que avui sabem, gràcies a la documentació, que és el palau erigit com a residència privativa per l'abat Guillem Ferrera durant el seus anys de govern (1347-1375).

Francesca Español Bertran · Historiadora de l'art

La deliciosa aquarel·la de Carderera va fixar iconogràficament per primera vegada el pati interior d'aquest edifici, el seu àmbit més afamat, i el petit claustret d'arcs gòtics de la planta noble, a l'entorn del qual s'ordenen les estances principals de la residència. Les esveltes columnes de perfil *gallonat* que decoren les seves galeries i els capitells amb ornamentació vegetal (tots d'identica faisó) que les coronen, ens alerten de la procedència d'aquests materials. S'han treballat en calcària nummulítica, la pedra de la ciutat de Girona, on al llarg dels segles XIV i XV (i més enllà) s'hi van manufacturar un conjunt de prefabricats petris (els principals dels quals d'aplicació arquitectònica) destinats al consum local i a l'exportació, en el que es revela com una de les indústries artístiques més interessants i singulars de l'art medieval català.

A Santes Creus ja hi havien arribat materials d'aquesta procedència anys abans. Quan mestre Bartomeu de Girona dirigia l'obra del

sepulcre de Pere el Gran (1291-1300), ja havia incorporat pilars i columnes de calcària nummulítica com a suport del baldaquí i és d'aquest mateix material la peça situada entre la banyera imperial que fa funcions de sarcòfag i la coberta. Per bé que els documents expurgats fins ara sobre el projecte àulic no registren el cost d'aquestes peces, sí que ho fan els que tenen a veure amb el segon sepulcre que s'endegarà a Santes Creus de la mà del mestre Pere Bonhull (Bonneuil), a imatge del primer, poc després de la mort de la reina Blanca d'Anjou (1310).

Concebut com un monument funerari doble ja que també havia d'acollir les despulles de Jaume II, el seu baldaquí incorpora pilars i columnes d'identica faisó que l'anterior i en aquest cas la seva arribada al monestir ha deixat rastre documental. L'any 1310, quan tot just s'iniciava el projecte, el sobirà va encarregar a un gironí de la seva confiança, el cirurgià reial Berenguer Sarriera, que s'ocupés de la comanda, i un instrument posterior (1312) confirma que ho

Sepulcres reials de Santes Creus © Fotografia: JM Rovira

va fer. Cal reconèixer en aquests projectes àulics que prenen forma a Santes Creus vers 1300 un paper pioner pel que fa a la circulació pel territori català d'època gòtica de les manufactures que van gestar els pedrers gironins, però una altra empresa les precedeix en el temps. El 13 d'octubre de 1221 dicta el seu testament a Girona el mestre Arnau Catell. Al document no s'identifica el seu ofici, però es tracta de l'individu atestat com a testimoni de diversos documents al cartulari del monestir de Sant Cugat del Vallès a començament del segle XIII (1206, 1207). El mateix que va incorporar l'afamat autògraf epigràfic a la galeria oriental del claustre monacal a tocar del capitell que mostra un escultor assegut en un tamboret en plena activitat: HEC EST ARNALLI SCULPTORIS FORMA CATELLIS QUI CLAUSTRUM TALE CONSTRUXIT PERPETUALE. Tot i que les concomitàncies estilístiques i formals dels capitells d'aquest àmbit i els del seu homònim a la catedral de Girona han abocat a considerar-los obra d'un mateix escultor, en el segon cas l'atribució no la confirma cap inscripció. No calia. Segons ho atesta el testament, el mestre vivia a la ciutat i en conseqüència era prou conegut a l'indret per fer innecessari l'exercici publicitari derivat d'un autògraf *in situ*.

Evoquem Arnau Catell a l'iniciar aquest periple amb relació a les manufactures estandarditzades amb pedra de Girona, perquè fou responsable de l'arribada al monestir del Vallès d'un total de 144 columnes d'aquest material, fet que correspon a la primera exportació massiva enllà de la ciutat que hem pogut identificar. El llenguatge

Autògraf de l'escultor Arnau Catell (vers 1200).
Claustre de Sant Cugat del Vallès

escultòric del mestre i el seu cognom apunten al Llenguadoc com a possible origen, però a l'estar radicat a Girona coneixia la bondat de la calcària nummulítica que proporcionaven les pedreres locals, especialment pel que fa als elements que havien d'estar exposats a la intempèrie, i se'n va servir.

A Sant Cugat, el que certifica la presència d'aquest material deriva de l'anàlisi ocular de les columnes. Al llarg, però, dels segles XIV i XV, l'abast d'aquesta indústria es confirma a través dels documents d'arxiu que identifiquen els pedrers actius a la ciutat, el seu lloc de residència, la localització de les pedreres, qui en detenía la propietat,

quins eren els materials seriatos que es van manufacturar, com es comercialitzaren, qui foren els seus intermediaris i quines vies s'empraren per exportar-los.

Amb Arnau Catell debuta una de les indústries artístiques més interessants de la Catalunya medieval, una indústria que per la versatilitat dels productes que va crear no té parió a Occident, raó per la qual la invisibilitat historiogràfica que fins fa ben poc ha planat sobre el tema resulta encara més injustificable. El valor de la pedra de Girona no rau en les pedreres d'on es va extreure, ni en els individus que les van explotar o posseir, el seu veritable valor radica en l'enfilall de manufactures que s'hi van fabricar, moltes de les quals d'aplicació arquitectònica, com ara els elements de finestra, o de claustre.

Durant els segles medievals només documentem indústries d'aquest gènere a Luni-Carrara, a la Liguria, a Roma, a Tournai (ara dins del territori Belga), a Purbeck (al sud de Gran Bretanya) i al Rosselló, però a les pedreres d'aquests indrets no s'hi detecta la diversificació que descobrim a Girona, ja que a més de finestres i claustres, s'hi van laborar elements destinats a portes, fonts monumentals, sarcòfags i osseres, fusts de creus de terme, mobiliari de caràcter litúrgic, com ara piles baptismals i beneiteres o faristols, i les columnetes que sostenien les barres de les cortines amb les quals s'aïllava l'altar en determinats moments de l'ofici diví.

Pedrera d'en Prunera a Girona © Fotografia: Valenti Fagnoli Iannetta. Fons i col·lecció Emili Massanas i Burcet. INSPA. Diputació de Girona

Els pedrers gironins també van manufacturar un altre producte l'abast del qual es fa difícil d'avaluar ja que quedava al marge dels contractes. Ens referim als morters, una realització de baix cost que a l'estar destinada a la venda directe s'executava de forma mecànica. Es devien vendre a les botigues del mateixos artífexs i també als mercats. Per aquest motiu l'únic rastre documental que han deixat es localitza als inventaris *post mortem*. A l'emprar-se a les llars i a les comunitats religioses per preparar les picades imprescindibles en molts plats medievals, o per esmicolar la sal, es consignen a les seves cuines, identificats com *de pedra de Girona*. També se'ls registra a les botigues dels apotecaris ja que se'n van servir per obtenir tota mena de preparats mèdics.

A pesar del seu caràcter estandarditzat, tots els productes que es van fabricar a Girona es van poder personalitzar per mitjà de l'heràldica. També els morters. En aquest cas la peça sortia de Girona amb la superfície de l'escut llisa (en coneixem exemplars que ho testimonien) i un cop adquirida s'hi podia esculpir l'element que la singularitzava. L'emblema del promotor o del propietari també acompanya molt sovint els materials d'aplicació arquitectònica. El descobrim a moltes finestres que sobreviuen *in situ*, integrades a les façanes a les quals es van destinar per tal de contribuir a la seva ordinació, i també als capitells de molts claustres. Claustres de palaus com el de Torroella de Montgrí i claustres religiosos. A Pedralbes, els pals reials i els besants privatis de la reina Elisenda de

Montcada figuren en un lloc destacat dels capitells de les seves vuit galeries. S'esdevé el mateix als elements que perviuen del claustre de les clarisses de Vilafranca del Penedès, integrats actualment a la galeria exterior d'una casa particular, i als capitells dels espais homònims als convents barcelonins de Jonqueres i Montsió, que després de ser desmuntats, es traslladaren respectivament a l'església de la Concepció de Barcelona i a Esplugues de Llobregat.

La documentació gironina dels segles XIV i XV, i la contemporània dels indrets que contractaren el subministrament dels prefabricats que es manufacturaven a la ciutat, descobreix la nòmina dels professionals d'aquesta indústria, i també la seva categoria. Hi ha picapedrers que van sobreviuint i que quan apareixen a la documentació no hi figuren per estar relacionats amb projectes destacats. Per contra, a l'altre extrem, hi ha els empresaris, dinasties d'empresaris, cal afegir, com els Sapllana, els Sans o els Martí, que monopolitzaren els grans encàrrecs, singularment l'obra dels claustres locals i forans, l'èxit professional dels quals es manifesta a través de la possessió de pedreres i esclaus.

Segons ho confirmen les talles (1388), els pedrers de Girona vivien majoritàriament al barri de Pedret, al peu de la muntanya que es coneixerà com Montjuïc per raó d'haver acollit el cementiri jueu (una situació equivalent a la barcelonina). Era l'enclavament on es localitzaven les pedreres principals, tot i que també n'hi havia a altres

Arqueta dels "Quatre Sants Màrtirs", patrons dels pedrers gironins, a la catedral de Girona © Fotografia: Capítol Catedral de Girona

indrets de l'entorn urbà. Durant el Tres-cents, aquesta indústria fou una de les més potents de la ciutat, una situació que anirà a menys avançant el segle XV.

Els membres del col·lectiu van estar agrupats en una confraria d'ofici sota el patronatge dels Quatre Sants Coronats (Germà, Paulí, Just i Sici), uns màrtirs romans que segons la seva llegenda havien estat vinculats als oficis de la construcció, raó per la qual altres col·lectius homònims (Palma de Mallorca, Càller a Sardenya, Florència, Colònia...) van adoptar-los també com a titulars. La corporació de Girona tenia la seva seu a la catedral, a la capella d'aquesta advocació fundada a la girola vers 1330 pel bisbe Arnau de Montrodón (+1348), que custodiava l'arca amb les seves relíquies.

D'ençà de la primera meitat del segle XIV, mercès a la construcció el 1322 d'un camí de carro que travessant la Vall d'Aro es dirigia al mar, Girona va comptar amb una via òptima per a la circulació de tota mena de mercaderies, compreses les manufactures pètries que són l'epicentre del nostre estudi. Sant Feliu de Guíxols es va convertir en el port natural de la ciutat, però quan esdevingué *carrer* de Girona els avantatges fiscals que se'n derivaren van afavorir aquest tràfic encara més. Moltes finestres que trobem distribuïdes pels territoris peninsulars i insulars de la Corona d'Aragó van seguir aquest camí. N'hi ha a l'illa de Sicília (Palerm, Siracusa), a Nàpols, a Navarra, a Palma de Mallorca, a Perpinyà (Palau de la Generalitat), a molts indrets del Regne de València, del Principat, i del Regne d'Aragó.

En aquest darrer cas, a l'arribar a l'Ebre, els materials es traslladaven a un vaixell de navegació fluvial per remuntar el riu fins a Saragossa. Foren emprats en edificis rellevants de la ciutat, com ara el Palau de la Diputació (la documentació confirma que s'hi van incorporar finestres gironines i un claustre), i l'Alfajería, la residència reial, que encara conserva finestres que ho corroboren. Els elements de les finestres també foren transportats enllà de la capital. Se'n conserven a Tobed i a Daroca. Al santuari marià hi ha columnes i capitells gironins integrats a les finestres del tram més occidental de l'església que data de l'època de Benet XIII. A Daroca, el Palau dels Luna

els ostenta a les que es van obrir al pati interior de l'edifici. La singularitat d'aquests testimonis té a veure amb el contrast estètic dimanat de la presència dels elements gironins dins d'uns dissenys de faisó mudèjar.

Els ports naturals del litoral mediterrani de la Corona d'Aragó foren el destí d'aquests materials. Els de Roses o Barcelona, el de la ciutat de Tarragona a través del qual van entrar tota mena de productes, des d'elements de finestres als propis dels claustres, compresos els fusts de creus de terme, o els morters. Més al sud, també van ser punt d'arribada Port Fangós, i els descarregadors de Peníscola, Castelló, València, Cullera, Gandia o Alacant. Des d'aquests punts, amb bèsties de bast, i quan era possible amb carros, el transport continuava cap a l'interior. L'eficiència d'aquests enllaços es confirma a la zona de la Matarranya i els Ports (Castelló/Terol) per l'abundància de finestres gironines que perviuen als edificis representatius i senyorials d'època medieval que hi sobreviuen. Entre altres a l'Atzeneta del Maestrat, Catí, Morella, Sots Ferrer, Vinaròs, Cantavella, Calaceit o Mòra de Rubiells.

Els viatges encara eren més feixucs si el que s'havia de moure eren les bases, les columnes i els capitells que conformarien un claustre. No solament per la seva grandària sinó pel volum dels elements a transportar. En certs casos corresponien als materials necessaris per bastir les vuit galeries d'un claustre de dos pisos d'alçada, segons es constata al monestir de Pedralbes, i ho confirma la imatge que perviu del de Sant Antoni i Santa Clara de Barcelona, que va ocupar el solar on després s'hi va bastir la Ciutadella (pintura conservada al Monestir de Sant Benet de Montserrat).

Aquests elements claustrals, enllà de la seva grandària, no diferien, però, dels que s'empraven a les finestres, fossin de dues o de tres obertures. En ambdós casos al client se li oferien dos patrons de columna (cilíndrica o *gallonada*) i tres dissenys pel que fa als capitells: fulla de palmera, fulla de lliri, o anicònic. El darrer, quan el rigorisme de l'orde reclamava una fórmula més afí al seu ideari, segons s'esdevingué amb els capitells que s'instal·laren als tres claustres de la Cartoixa de Montalegre, al Maresme.

Encara que molts d'aquests claustres han desaparegut, la documentació ens informa de la seva cronologia i dels artífexs que van executar-los, de manera que aquesta informació, i els exemplars conservats, permeten reconstruir el mapa virtual del seu ressò al territori. Foren molt comuns als convents dels ordes mendicants tant als de les comunitats masculines com a les femenines (Girona, Castelló d'Empúries, Peralada, Perpinyà, Barcelona, Vilafranca del Penedès, València, Palma de Mallorca), però també s'adoptaren a les canòniques (Sant Feliu de Girona, Sant Joan de les Abadesses), als convents benedictins (Arles-sur-Tech, Sant Daniel de Girona, Ripoll, Sant Pere de les Puel·les de Barcelona), a les cartoixes (Montalegre, Portaceli, a València) i a les cases dels Jerònims (la Murtra, al Barcelonès).

Aquests mateixos elements i amb la mateixa faisó s'incorporaren també als claustres que al llarg dels segles XIV i XV ordenaren l'arquitectura de molts palaus urbans. A Barcelona al dels Requesens,

Palau montblancu, seu del Consell Comarcal de la Conca de Barberà
© Fotografia: JM Rovira

seu actual de l'Acadèmia de Bones Lletres i al de la Generalitat; a la ciutat de Girona, a la Fontana d'Or, i més enllà a Banyoles i a Torruella; a Perpinyà, a la Casa Julià; a València, al Palau de la Batllia; a Tarragona, a la residència dels Castellarnau. També figuren a les residències que bastiren els bisbes a l'epicentre del territori diocesà, com s'escau a Tortosa, i als que impulsaren diversos abats als seus monestirs, segons ho confirmen els palaus de Santes Creus i de la Valldigna, al sud del Regne de València, i al que va existir a Benifassà a Castelló. Fins i tot durant l'estada del papa Luna a Peníscola se'n va incorporar un al pati d'armes del castell. La seriació tendeix a simplificar i aquesta qualitat va jugar a favor de l'encaix dels dissenys gironins en escenaris molt diversos.

Enllà de la via marítima, els enviaments dels prefabricats en calcària nummulítica també van seguir els camins interiors. Recordem que a Vic els pilars del claustre gòtic de la catedral hi arriben per aquesta via. La mateixa que van seguir les columnes i els capitells que s'empraren en l'obra del que es basteix a Sant Joan de les Abadesses després del terratrèmol de l'any 1428, i en l'acabament de les galeries més tardanes del de Ripoll. Els camins connectaven Girona amb l'interior de Catalunya, i a través de les valls, amb la façana nord del Pirineu. Fou així com els prefabricats gironins (columnes i capitells, aquests darrers d'un disseny afí als del claustre de Breda) van irrompre a les darreries del segle XIII inicis del XIV a l'antiga abadia d'Arles (Arles-sur-Tech) i s'incorporaren a la fàbrica del seu claustre.

Pati del Palau Episcopal de Tortosa
© Fotografia: Tortosa Turisme

Els llargs viatges dels materials gironins van tenir en els mercaders uns actors fonamentals. Quan l'any 1399, estava en obra el palau que el rei Martí es feia construir al monestir de Poblet, es van comprar un seguit d'elements de finestra gironins al mestre de cases de Barcelona Joan Sobrevila. Naturalment la notícia confirma que emmagatzemava aquests materials i en podia proporcionar a la clientela. No eren únicament els professionals els que ho feien. Ocasionalment també registrem existències d'elements de finestra a les residències senyorials, segons ho certifica un inventari del castell de Santa Coloma de Queralt de l'any 1408.

El palau de Poblet el dirigia l'afamat arquitecte Arnau Bargués, de la mateixa ciutat que Joan Sobrevila, i estava al cas de la seva disponibilitat pel que fa als prefabricats. Al llibre d'obra es consigna que van arribar a Tarragona, per mar, i que després d'estar aturats uns dies al port, van ser transportats a Poblet en dues etapes: la primera fins a Montblanc, la segona fins al monestir. Tot i que molts documents informen dels sistemes emprats per a protegir els prefabricats arquitectònics durant els llargs viatges que els conduïren enllà de Girona, aquest cop es van trencar quatre columnes que foren reemplaçades per les que s'adquiriren a un altre mestre barceloní anomenat Miquel Moner.

Els intermediaris d'aquestes operacions van ser els mercaders. Noliejaven vaixells per moure els productes amb els quals negociaven,

Castell de Ciutadilla. Finestra trifora gironina amb l'escut dels Guimerà
© Fotografia: Francesca Español

i van aprofitar aquests viatges per transportar les manufactures que centren el nostre estudi, esdevenint agents eficients d'aquesta indústria urbana. Un document mallorquí del 1331 ho confirma, i ho fan també les dades referents als encàrrecs dels elements de claustre, els més beneficiosos per al col·lectiu.

Com ja hem anat veient, igual que s'escaigué amb altres territoris de la Corona, les comarques tarragonines i la Terra Ferma van ser destinatàries de molts d'aquests materials. Santes Creus destaca com a destí pioner, però les dades documentals i la identificació ocular de la calcària nummulítica, atesten la continuïtat del seu ús. Dissortadament la desaparició dels edificis conventuals mendicants que s'erigiren a les ciutats de Tarragona, Tortosa i Lleida i a altres indrets meridionals en època gòtica, impossibiliten avaluar el possible ressò a la zona dels claustres gironins de caràcter religiós. Ara bé, els que perviuen als palaus contemporanis constitueixen un toc d'alerta sobre la seva incidència.

Ja ens hem referit a l'abacial de Santes Creus, iniciat amb anterioritat al 1375, any de la mort de l'abat Guillem Ferrera, el seu promotor. En aquest context cal recordar igualment el pati que centra les dependències del Palau Episcopal de Tortosa, un magnífic edifici en el qual excel·leixen els materials gironins. D'una banda, a la galeria situada a la planta noble de l'edifici; de l'altra, a les finestres bífores i trifores obertes en aquest sector i a les façanes exteriors. Si a la galeria claustral els capitells que coronen les columnetes *gallonades* ostenten fulles de lliri, els de les finestres mostren fulles de palmera. En cap cas incorporen signes heràldics. De tenir-los, haurien contribuït a precisar la cronologia de la fàbrica, l'obra de la qual, per estar mancada de la monografia que contribuiria a fixar la seva evolució en el temps, se situa genèricament dins els segles XIV i XV. L'únic espai de l'edifici que compta amb una cronologia segura, gràcies precisament a la presència de l'emblema del promotor, el bisbe

Finestra del Palau Episcopal de Palerm
© Fotografia: Museo Diocesano di Palermo CC

Berenguer Desprats (1316-1340), és la capella del palau situada al primer pis.

Els palaus nobiliaris de l'àrea meridional de Catalunya també van incorporar claustres gironins. Es constata a través dels elements que perviuen a la Casa Castellarnau de Tarragona, i als que s'han descobert recentment a la residència que va pertànyer als Cervelló, a la plaça Major de Montblanc. També cal interpretar en aquesta línia l'adquisició, l'any 1378, per part del comte d'Urgell dels materials que havien configurat el claustre de Sant Feliu de Girona, desmantellat poc abans per raons defensives per ordre del rei Pere el Cerimoniós, potser destinats a l'obra del *Castell Formós* de Balaguer.

Òbviament la incidència de les finestres gironines en aquest territori també va ser notable. Moltes segueixen *in situ*. A Tarragona les trobem a les façanes dels palaus de l'Ardiaca i de la Cambreria, al Pla de la Seu. A Montblanc, al palau dels Anglesola i al que avui en dia acull el Consell Comarcal. A Tortosa, segons ja ho hem apuntat, al Palau episcopal. A Falset, a Can Rull; a la Selva del Camp, a la casa de la vila, i a Cal Puig, a la zona alta del carrer Major. N'hi ha també una a l'abadia de l'Aleixar, però només conserva una part dels elements. A l'Urgell i a les Garrigues hi ha finestres gironines al castell de Ciutadilla, al de l'Espluga Calba i al de la Floresta. Naturalment també se'n localitzen al lapidari del monestir de Poblet en el que constitueix un testimoni del que degué ser una recepció massiva.

Les delicades finestres del Palau del rei Martí, visibles des del claustre, i la que obra vers l'escala d'entrada a l'edifici, degueren ser el destí de les columnetes cilíndriques de calcària nummulítica que es van trencar quan eren traslladades des del port de Tarragona l'any 1399. Les recuperem en aquest punt perquè testimonien una particularitat dels prefabricats gironins que no volem passar per alt: la seva adaptació a escenaris molt diversos. És una qualitat que

s’observa tant a les finestres, com als finestrals dels claustres. A Poblet, les esveltes columnetes del palauet àulic (aquestes incorporades durant la restauració) s’integren en un disseny molt sofisticat que comprèn capitells figuratius de gran excel·lència i unes imaginatives claraboies. A l’Aljafería de Saragossa, al santuari marià de Tobed, i al Palau dels Luna de Daroca, els capitell i les columnes s’acoblen en un entorn mudèjar, absolutament aliè a la tradició formal cristiana.

Als claustres detectem el mateix. En cert casos les galeries se salvaguarden amb cobertes de fusta i teula que recolzen sobre arcs gòtics molt sobris. Aquests arcs poden assentar sobre columnetes cilíndriques o *gallonades*, coronades per capitells, decorats amb fulles de lliri o de palmera. És la solució que es va adoptar a molts convents de Barcelona i encontorns: Santa Anna, Jonqueres, Montsió, al desaparegut convent de Sant Antoni i Santa Clara de Barcelona, a Pedralbes; també a Sant Joan de les Abadesses i als franciscans de Mallorca. En l’àmbit profà la testimonien, entre altres, els claustres abacials de Santes Creus i la Valldigna, el Palau de la Generalitat a Barcelona, o el Palau d’Albalat dels Sorells a València.

Quan les galeries es cobreixen amb voltes la solució varia. Cal incorporar pilars com a element de sustentació i aleshores la façana dels corredors envers el pati s’estructura per trams, dins dels quals se situen els arcs, els capitells, les columnetes i les bases provinents de Girona. Aquesta fórmula va emprar-se al claustre del desaparegut convent de Santa Catalina de Barcelona, la trobem al sector que perviu del de Sant Agustí el Vell, a la mateixa ciutat, i als de la cartoixa de Montalegre i Sant Jeroni de la Murtra, tot ells enquadrats dins del segle XV.

El claustre del convent dels Dominics a València constitueix el testimoni més sumptuós dels conservats. Les seves quatre galeries es van cobrir amb voltes de creueria, els plements de les quals s’han resolt amb rajoles posades de pla. Els contraforts delimiten l’espai dels finestrals que se signifiquen per mitjà d’amplies i imaginatives claraboies. Les sustenten cinc suports de calcària nummulítica coronats per capitells de fulles de palmera i de lliri, alterns. Mercès a la magnificència del seu disseny, la seva qualitat més manifesta, el claustre valencià, esdevé un dels projectes més reeixits i representatius del tardogòtic a l’orient peninsular.

Hem evocat els diversos testimonis claustrals d’aquesta indústria gironina en el temps, tant els conservats, com els coneguts a partir de

la documentació escrita o iconogràfica, i fer el seu seguiment posa de relleu una sèrie de qüestions. La primera, la formidable capacitat d’irradiació dels seus elements constitutius al llarg i ample dels territoris de la Corona d’Aragó i més enllà. Es van emprar tant a la ciutat de Girona com a l’àrea propera, al Principat, al Rosselló i al Vallespir, a Mallorca, a Saragossa, i al Regne de València. Eren materials que s’havien de contractar, d’aquí que molts d’ells hagin deixat un valuós rastre documental que ens descobreix els artífexs que els van executar, els intermediaris que van intervenir en el seu trasllat, i els mitjans de transport que van emprar-se. La segona, l’adaptabilitat dels materials a tipologies claustrals diverses, una realitat que és compartida per les restants manufactures d’aplicació arquitectònica, com és el cas de les finestres. Recordem en aquest sentit la incidència dels capitells i les columnes de calcària nummulítica en els escenaris de faisó mudèjar aragonesos.

També la versatilitat acreditada pel que fa a l’estandardització de les seves formes i proporcions, una particularitat que permetia als mestres que preparaven “l’arquitectura” dels claustres, o dels edificis on s’havien d’inserir les finestres, preveure a l’avançada l’encaix d’aquests materials. Respecte a la longitud de les columnes, els documents gironins parlen de *forma mitjana* o *forma menor*, cosa que correspon a 6, 7, 9 o 10 palms, però quan es destinen a territoris que empen una unitat de mesura diversa, els pedrers també s’hi adapten. Ho certifica l’encàrrec des de Nàpols l’any 1446 per part del rei Alfons el Magnànim d’un conjunt de finestres. Per evitar problemes, el registre de cancelleria on es recull la comanda inclou un dibuix a mida natural de la secció dels fusts, tant dels de format cilíndric com dels *gallonats*.

Ja hem indicat a l’iniciar aquest periple que durant els segles del gòtic els pedrers gironins van crear una indústria que excel·leix entre les documentades d’aquest gènere a l’occident baix medieval. És probablement la creació més singular de l’art català, tant per la diversitat dels productes que es van gestar al seu recer, com per la bondat de les formes que s’hi adoptaren. Essent una simplificació, decorar els capitells amb fulles de lliri o de palmera, per exemple, va contribuir a fer-los aptes en contextos molt dispers. Van funcionar com a element ornamental de les finestres, però foren especialment adients en el cas dels claustres, ja que van encaixar en escenaris sagrats i profans, indistintament.

Igual que els pedrers barcelonins van tenir com a producte estrella les moles que s’extreien d’ençà del segle XIII (i probablement des d’abans) de la muntanya de Montjuïc, a Girona fou la producció

Capitell de fulla de lliri d’aigua al claustre del Palau de Torruella de Montgrí © Fotografia: JM Rovira

Capitells de fulla de palmera al claustre del monestir de Pedralbes © Fotografia: JM Rovira

dels elements de finestra (molt probablement amb els morters) la que va assumir aquest paper. En ambdós casos eren articles destinats als mercats locals, que a través del mar també arribaren a territoris més llunyans, un apartat en el qual fou decisiva la labor dels mercaders. No solament contribuïren a la seva distribució eficaç, sinó a popularitzar-los, i al regularitzar l’execució d’aquestes manufactures van garantir la continuïtat laboral del col·lectiu si les crisis alentien o aturaven els grans projectes arquitectònics. La fortuna dels prefabricats gironins va tenir altres complicitats. Particularment la del rei Pere el Cerimoniós, que instal·là finestres de *marbre blau*, la denominació que s’assigna als documents a la calcària nummulítica, a molts dels seus palaus (Barcelona, Saragossa, Lleida, València, Perpinyà...). També ho feu el seu fill Martí l’Humà al *manoir* de Valldaura del Vallès, i a Poblet, i van seguir-los molts membres de l’estament nobiliari, l’aristocràcia eclesiàstica, i el patriciat urbà. Més enllà ho faran els propietaris de les masies a la Catalunya rural.

Durant els segles XIV i XV, les finestres coronelles gironines van convertir-se en el distintiu de l’arquitectura gòtica vernacla, i els pintors contemporanis, al recrear paisatges vilatans com a rerefons

de les seves composicions, les van incorporar als edificis que els significaven. Les restants manufactures de calcària nummulítica que es van executar a Girona durant aquest mateix període també van fer ocasionalment un llarg camí. S’esdevé amb els claustres dels quals hem parlat a les pàgines precedents, però el mateix s’escaigué amb els sarcòfags i les osseres. Destinats a custodiar les despulles de molts notables arreu de Catalunya, la seva pervivència al seu lloc de destí (Castelló d’Empúries, Barcelona, Pedralbes, Manresa, Martorell...), constitueix un toc d’alerta respecte a la seva ampla difusió.

La historiografia de l’art català no ha estat gens atenta a aquest capítol del seu passat i cal reivindicar-lo, ja que al llarg de la baixa edat mitjana els materials elaborats amb el *marbre blau* gironí van *tenyir*, els territoris que conformaven la Corona d’Aragó, tant peninsulars com insulars. Molts d’aquests materials, dispersos i sense identificar, perviuen encara als indrets als quals es destinaren, o formen part dels fons de museus nacionals i internacionals. Sens dubte, restablir la singularitat d’aquesta indústria suposa recuperar una especificitat de l’art català que té molts pocs equivalents contemporanis, i això en època medieval també fou un valor incontestable. ■